

MEVLÂNÂ

—CELÂLEDDİN RÛMÎ—

800.yıl

TÜRKİYE
YAZARLAR BİRLİĞİ

Türkiye Yazarlar Birliđi Yayınları: 30

Toplantı Metinleri: 5

ISBN: 978-975-7382-33-1

ANKARA, Temmuz 2007

Yayın Hakkı: Türkiye Yazarlar Birliđi

Müdafaa Cad. Müdafaa Apt. 10/13 Kızılay/ANKARA
Tel-Fax: (0.312) 417 34 72 - 417 45 70
www.tyb.org.tr tyb@tyb.org.tr

KÜLTÜR ve TURİZM
BAKANLIđININ KATKILARIYLA

Yayınlayan : D. Mehmet DOđAN

Koordinatör : Ahmet FİDAN
Yayına Hazırlık : Osman BAğIŞ

Kapak ve İç Tasarım : Hamza GÜRER
0.555.251 51 73

Baskı-Mücellit : İsmat Matbaacılık
Meşrutiyet Cad. 9/7
Kızılay / ANKARA (0312) 425 36 34

Baskı Tarihi : Temmuz 2007, ANKARA

Mevlâna'nın Yaşadığı Yüzyıla Genel Bakış

Mustafa KARA*

*"Sıkıntılar rahatın temelidir
Acılar nimetin öncüleridir
Mevlâna*

1207-1273 yılları arasında yaşayan Mevlâna, bugünkü Afganistan sınırları içinde kalan Belh şehrinde doğmuş, ailesiyle birlikte hicret ettiği Konya'da âlem-i cemâle intikal etmiştir.

Mevlâna ve meslektaşları kainatta olup-biten olaylara "tecelli" diye bakarlar, can sıkıcı olanlarına "celâlî" gönül açıcı olanlarına "cemâlî" adını verirler.

XIII. yüzyıla bu açıdan bakıldığında görülen "manzara"lar şöyle özetlenebilir.

Celâlî Tecelliler

I.Haçlı Savaşları: XI. Yüzyılın sonlarında Avrupa Dünyasının "Kudüsü kurtarma" sloganı ile Müslüman Türkler'i Anadolu'dan atmak ve bütün Ortadoğu'yu ele geçirmeyi amaçlayan siyasi-askeri hareket İslâm dünyası için pek çok sıkıntılara sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra da devam eden bu "te-

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi

celli'nin hızı 1396'da Niğbolu'da 1444'de Varna'da aldığı yenilgilerden sonra ke-silmıştır.

Haçlı Seferlerinin Tarihleri

1. 1096. İznik ele geçirilip yağmalandı (1097) . Urfa'da Haçlı devleti kurul-du (1098) . Antakya Haçlıların eline geçti (1098) . Kudüs'e girildi. Katliam yapıldı (1099) .

2. Urfa 1144'de tekrar fethedilince Haçlılar yeni bir sefere karar verdiler (1146) . Selçuklular İznik'te Haçlıları hezimete uğrattı (1147) .

3. Kudüs'ün 1187'de Selahaddin-i Eyyubî tarafından yeniden fethedilişi ye-ni bir Haçlı seferine sebep oldu (1189) .

4. Papanın teşvikiyle başlayan bu seferde İstanbul yağmalandı. Atlarıyla Ayasofya'ya giren Haçlıların katliamını dindaşları olan tarihçiler dahi utançla an-latmışlardır (1203) .

5. Haçlı seferleri için çocuklardan ordular meydana getiren, yeni vergiler koyan, günahların affını vadeden, Müslümanlara askerî malzeme satışını yasakla-yan Batılular 1217'de yeniden faaliyete geçti.

6. İmparatorlarla-Papalar arasındaki tartışmalardan sonra 1227'de yeni bir sefere karar verildi.

7. 1248 Memlük sultanı Baybars'ın direnciyle karşılaştılar.

8. 1270 Afrika/Kartaca'ya çıktılar. Salgın hastalıklar sebebiyle geri döndü-ler.

9. 1365 İskenderiye yağmalandı. Katliam yapıldı.

II. Moğol İstilâsı: İslâm dünyasının üzerine Batıdan gelen Haçlı kasırgası bit-mededen Doğu'dan başka bir afet gelmeye başladı. Cengiz Han'ın komutasındaki Moğol ordusu ile Harizmşahlar arasında 1218'de başlayan bu mücadele uzun yıl-lar devam etmiş Çin'den Akdeniz'e kadar uzanan bu işgal İslâm dünyasını "silin-dir" gibi ezip geçmiştir. Askerlerin yanında Necmuddin-i Kübra, Feriduddin-i Attar gibi pek çok mutasavvıfın şehit olmasına, sanat ve kültür eserlerinin yok olması-na sebep olan Moğol istilâsı dünya tarihindeki "celâli" tecellilerin en büyüklerin-den biridir. "İslâm medeniyeti için çöktü" sorusuna cevap arayanların önemle işaret ettikleri olaylardan biri de budur. Hatta şöyle bir söz de vardır; "Bu istila Hz. Peygamberden önce olsaydı Kur'an-ı Kerim ondan bahsedirdi". Bir rivayete göre Mevlâna ailesinin Belh'ten Konya'ya gelmesinin sebebi de bu bölgedeki gerginlik-lerle ilgilidir.

III. Babailer Hareketi: Doğu ve Batıdan gelen bu sıkıntılar Anadolu topraklarında yaşayan insanları derinden etkilediği gibi iç isyan ve kargaşalıkları da beraberinde getirmiştir. Siyasi düzenin bozulması bazı insanları yeni arayışlara sevk etmiş, zayıflayan devlet otoritesi muhalif çevrelere uygun zeminler hazırlamıştır. Bunların en meşhuru "Babailer isyanı" diye tarihe geçen ve orta Anadolu bölgesini tesiri altına alan harekettir.

Hareketin lideri Baba İlyas Horasanî (öl.637/1240) de Moğol istilâsı sebebiyle Selçuklu ülkesine gelmiş olan bir dervıştır. Torun Elvan Çelebi'nin 760/1359'da kaleme aldığı Menakıbu'l- Kudsiye bu hareketle ilgili bilgi vermektedir.

Celâl içre Cemâl

Mevlâna'nın meslektaşlarına göre kainatta ortaya çıkan bütün celâli tecelliler aynı zamanda cemâlî tecellileri barındırır. Bu tesbit şu ayette ifade edilen gerçekle de bağdaştırılabilir: "... hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için hayırlı olabilir, hoşunuza giden bir şey de sizin için şer olabilir. Allah bilir siz bilmezsiniz" (Bakara,2/216)

Malatya doğumlu Niyazî-i Mısırî ise bu hakikati gül ve diken benzetmesiyle XVII. Yüzyılda şöyle anlatıyor:

*Cemâli zahir olsa tiz celâli yakalar anı
Nerde bir gül açılsa yanında har olur peyda*

Şimdi bu celâli dikenlerin yanında açılan cemâlî güllere bakalım:

1. Muhyiddin İbn Arabî

Tasavvufî düşüncenin en önünde olan sufilerden biri İbn Arabî'dir. Haçlı seferlerini hazırlayanların tam ortasında bugünkü İspanya topraklarında dünyaya gelen İbn Arabî daha sonraki yıllarda Anadolu'ya gelmiş Konya'da kalmış, hayatının son senelerini Şam'da geçirmiş ve orada vefat etmiştir (638/1240) . Arapça olarak kaleme aldığı yüzlerce eser, özellikle Fusûsu'l-Hikem ve Fütûhat-ı Mekkiyye o gün bugün sadece Müslümanların değil bütün insanların gündemindedir. Bir diğer ifade ile onun eserlerini, Haçlı seferlerini ve Moğol hareketlerini yönlendirenlerin torunları da okumaktadırlar. Bu tecellinin "şifre"si şudur:

*Adımız miskindir bizim düşmanımız kimdir bizim
Biz kimseye kin tutmayız kamu alem yârdır bize,*

Fususu'l- hikem'in Türkçe tercüme ve şerhleri vardır. Futuhâtu'l-Mekkiye ise ilk defa bütün olarak bir başka dile, Türkçeye çevrilmiştir.

2. Mevlâna Celâleddin Rumî

Haçlı dikeninin gülü İbn Arabî olduğu gibi Moğol afetinin içindeki rahmet de Mevlâna'dır. Türkistan bölgesinden Arabistan'a gidip Hac ibadetinden sonra Diyar-ı rum'a ailesiyle birlikte gelen Mevlâna önce Larende/Karaman'a daha sonra Konya' ya gelmiş ve orada vefat etmiştir (671/1273) .

Eserlerini Farsça kaleme alan Mevlâna, özellikle Mesnevî ve Divan-ı Kebir'iy-le yedi asırdan beri dünyanın dört bucağında okunmakta ve tanınmaktadır. Onun bu uluslararası şöhretinin son tecellisi ise doğumunun 800. Yılı münasebetiyle 2007 yılının UNESCO tarafından "Mevlâna Yılı" ilân edilmesidir.

*Yetmiş iki milletin hem maşukı ol durur
Aşık-ı maşukundan ayırmaklık fâl değil*

Eserleri Türkçe başta olmak üzere bir çok dile çevrilmiştir.

3. Yunus Emre

Bilindiği gibi İslâm medeniyetinin üç dili vardır: Arapça, Farsça, Türkçe. Selçuklu devleti için büyük bir sıkıntı teşkil eden Babailer hareketi içinde büyüyen "gül" ise Yunus Emre'dir. Bu medeniyetin üçüncü dilini kullanarak aynı gönül felsefesini insanlara anlatan Bizim Yunus, tasavvufî düşüncenin bütün "derin"liklerini manzum olarak terennüm etmiştir (öl. 720/1320) .

*Yoldaş olalım ikimiz gel dosta gidelim gönül
Haldaş olalım ikimiz gel dosta gidelim gönül*

*Gerçek erene varalım Hakkın haberin soralım
Yunus Emreyi alalım gel dosta gidelim gönül*

XIII.yüzyıla tasavvuf kültürü açısından da bakmak gerekir. Yukarıda ismi zikredilen üç mutasavvıfın eserleri zirve kabul edilmektedir. Bu doğrudur. Ancak bu kendilerinden önceki altı asırda kurulup gelişen, eser ve kurumlarıyla olgunlaşan tasavvufî hayat ve düşüncenin zirvesidir. Dolayısıyla şu söylenebilir: Haris Muha-

sibî 'nin er-Riaye, Ebu Nasr Serrac'ın el-Luma, Ebu Talib Mekkî'nin Kûtu'l-Kulûb'uyla başlayıp Kuşeyrî'nin risalesi ve Gazalî'nin İhya adlı eseriyle kemâl noktasına çıkan Arapça tasavvuf klasikleri bu sentezin birinci ayağıdır.

Abdullah Herevî'nin, Hucvîrî'nin Senaî'nin, Feriduddin-i Attar'ın Farsça eserleri olmasaydı Mesnevî'nin oluşması zor olacaktı. Tıpkı bunun gibi Ahmed-i Yesevî ile başlayan Türkçe Hikmet geleneği Yunus'u hazırlayan ortamın en önemli sebeplerinden biri olarak ele alınmalıdır. Meşhur tabiriyle unu, suyu, tuzu, şekeri hazırlanan tasavvufî düşünceyi "helva" haline getirmek bu üç büyük gönül adamına nasib olmuştur.

*İşte bu evliyalar
Unu tuzu bulanlar
Gönül ihyası için
Helvayı kavuranlar*

*Sineleri yanıktır
Hepsi Hakk'a tanıktır
Gönülleri açıktır
Hevâyı savuranlar*

Haçlı zulmü, Moğol işgali ve diğer celâfî tecellilerin arasında Mevlâna'nın yaşadığı yıllarda yetişen ve eserleriyle sekiz asırdır bizi besleyen gönül adamlarından bir kısmının adını vefat tarihiyle birlikte sıralamak bize konu ile ilgili bir fikir verecektir:

Ruzbihan Baklî Şirazî 1209
Feriduddin Attar 1220
Necmuddin-i Kübrâ 1221
Abdüsselâm b. Meşîş 1228
Bahauddin Veled 1228
Şihabuddin Suhreverdî 1234
İbn Fârız 1235
Evhaduddin Kirmanî 1237
Burhaneddin Tirmizî 1244
Şemseddin Tebrizî 1447
Necmuddin Daye 1256
Ebulhasan Şazeli 1258
Ahi Evran 1261

Hacı Bektaş Veli 1271
Sadrüddin Konevî 1273
Ahmed Bedevî 1278
Fahreddin Irakî 1289
Mueyyidüddin Cendî 1291
Sadî Şirazî 1291

Haçlıların ve Moğolların şiddet ve cinneti yaktı, yıktı, geldi, geçti. Bu insanların eserleri ise sekiz yüz senedir rahmet ve mahabbetin bayraktarlığını yaptı. Tahrip olmuş gönülleri tamir etti.

Son soru şudur: Bu gönül adamlarının ortaya koyduğu düşünceleri anlayabiliyor muyuz? Onların yolundan gidebiliyor muyuz? Yoksa anlamaktan çok anmakla mı günümüzü gün ediyoruz? Onların yoluna girmekten çok kendi işlerimizi yoluna koymak için onlardan yana mı gözüküyoruz?

Gerçekten bütün kapılarımızı, gönlümüzün pencerelerini aşk ve tevhid için insanlara açabiliyor muyuz?

İtiraf etmek gerekir ki çağdaş celâfî tecelliler yani kapitalizm, materyalizm ve sekülerizm bu menbalardan doya doya içmemizi engellemekte, hem de espriyi gözden kaçırmamıza sebep olmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi bu celâfî kasırgaların içinde mutlaka cemâfî meltemler de vardır. Fakat bunları arayıp bulmak, dizlerinin dibine çökmek, söz ve sohbetlerini dinlemek de bu hengâmede çok az insana nasib olmaktadır. Susuzluktan kavrulanlar da bazen "serap"ları su zannetmekte, boşu dolu görmekte, yanlış doğru zannetmektedirler. Bu da susuzluğu daha çok arttırmaktadır.

Çare, Mevlâna'nın diliyle söylersek Hz. Kur'an'ın kulu kölesi olmak, Hz. Muhammed'in yolunun tozu olmak ve dolayısıyla Hz. İnsanın aşığı olmaktan geçiyor.

Bunun için yola düşmek gerek...

NİYÂZ

*Yine yola düşmek gerek
Hasretin yaman, Efendim
Göz oldu sinede yürek
Ah, duman duman Efendim*

*Şüpheler bağrımda yara
Ellerim boş, yüzüm kara
Çağır beni ışıklara
Mevlâna... Aman Efendim*

*Şaşırmışken sağı, solu
Buldum sana giden yolu
Artık hep seninle dolu,
Zaman ve mekân, Efendim*

*Her yaprakta gül nefesi
Rüzgârlarında ney sesi
Bu yer Âşıklar Kâbesi
Aşkına vatan, Efendim*

*Dalında bülbül olayım
Yanıp yanıp kül olayım
Eşiğinde kul olayım
Gönlüme sultan, Efendim*

*Derdime derman Efendim
Gönlüme sultan Efendim
Sana feda can Efendim
Mevlâna... Aman Efendim*

Halide Nusret ZORLUTUNA